

УКРАЇНСЬКИЙ ПСИХОТИП У МОВОТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті йдеться про деякі звичаєві й поведінкові реакції українського психотипу в їх проєкції на мовотворчість Кобзаря. З одного боку, це потяг до безконечного, абсолютного, з другого, — відсутність або «притаєність» активно-агресивних настанов, з третього, — перевага споглядальності над активністю, а також спосіб існування українця, нарешті, елементи соціально-психологічного конформізму, породжені тривалою неволею українського народу.

Ключові слова: психотип, синоніми, епітети, імператив, символ, етнокультурний концепт, асоціативний ряд.

Світ як ціле, або універсум, постає для людини таким, яким вона в міру свого розвитку пізнає його та освоює. Наївне світосприймання первісної людини породило міфічну свідомість, що була пройнята наскрізь страхом перед усім, що є сильнішим за людину і може їй зашкодити. Звідси три складники первісної віри — аніматизм (оживлення), анімізм (одухотворення), антропоморфізм (олюднення). Усе олюднене й живе для дохристиянської людини не було простою метафорою. Це була для неї, за І. Огієнком, релігійна правда¹. Відгомін міфічних анімістичних переконань глибоко вкоренився в мові народу, найбільше в мові поетичній. Характерним прикладом цього є «Слово о полку Ігоревім», де спостерігаємо яскравий анімістичний світогляд невідомого автора — уся природа для нього жива, горю людини тут співчувають і квіти, і дерева, і птахи, а людина говорить з природою, як із живою істотою. Не випадково як у нашій, так і в світовій поетичній мові серед усіляких уосібнень та одухотворень виокремлюємо кращі зразки великої поезії, бо оживлення передусім природних реалій у всіх народів уважається найвищим поетичним стилем. Виразним побутовим прикладом потягу людини до одухотворення довкілля є її велика схильність у дитячому віці до сприйняття казки або анімістичної картинки.

Реальна (предметна, концептуальна, об'єктивна) картина світу — це те, що йде передусім від людини, плід її світосприймання, фантазій, мисленневих процесів і перетворювальної діяльності. Адже Всесвіт як всеохопний світ є для людини всеосяжним предметом пізнання. Водночас світ — це й сама людина, коли йдеться про її внутрішні світовідчуття, переживання, розумову діяльність, невіддільну від мови як способу організації інформації про сам світ, а ширше — про Всесвіт. Тому феномен світу, пізнаваного через мову, постає для мовця передусім таким, якою постає для нього мова як відбиття не лише матеріального першопочатку світу, а й його духовного переосмислення. Бо, як зазначав Е. Гус-

¹ *Іларіон, митрополит (Огієнко І. І.).* Дохристиянські вірування українського народу.— К., 1992.— С. 14.

серль у своїй праці «Назад до речей», «річ являється, а її сенс переживається». «Переживання» речей, зокрема, особливо характерне для поезії, ідеалом якої Р. Барт вважає прагнення справжнього митця слова «докопатися не до смислу слів, а до смислу самих речей»². Якщо це прагнення підкріпити думкою В. фон Гумбольдта, «що людина думає, почуває й живе тільки в мові»³, то окрему мову можна сприймати як образне відображення реального світу, такого, яким його пізнає і відчуває той чи той етнос. Звичайно ж, людину розуміємо тут як узагальнений суб'єкт, бо індивідуальні продукти пізнання дійсності через свідомість і мислення підтримуються колективними зусиллями, перевіряються, зрештою, колективним досвідом. Саме останній визначає ту чи ту культурну знаковість речей, яка проєктується на мовні одиниці, концептуальні за своїм етнокультурним змістовим наповненням.

На прикладі етнокультурної одиниці *хата* простежуємо тісний зв'язок рукотворної реалії та семантичного наповнення її імені. Предмет та його ім'я позначені цілим пучком символічних смислів, оскільки впродовж тисячоліть реалія обростала культурною семантикою. Наприклад, у Т. Шевченка слово вживається не лише на означення селянської житлової будівлі («І хата, бачите, була За тином, сотникова хата»⁴, «У тієї Катерини Хата на помості») або помешкання для родини («Сем'я вечеря коло хати», «Старий батько Сидить коло хати»), а й символізує домашнє вогнище («І розмовляючи пішли б Вечеряти в свою хатину», «Є в коморі і на дворі, І весело в хаті!»), також типовий український краєвид («Село! Село! Веселі хати!», «Цвітуть сади, біліють хати»), більше того, уособлює навіть омріяну віками українську державність («В своїй хаті своя й правда, І сила, і воля», «А кропилом будем, брате, Нову хату вимітати!»).

Реалія *хата* обростає також сакральними смислами. Про це свідчить, з одного боку, порівняння її з *раєм*: «В хаті, як у раї! А я сижу на покуті», а з другого, — уособлення хати як могили, місця вічного спочинку: «Ходімо в хату спочивать... Весела хата, щоб ти знала!...». Як ритуальний кут великої хати *покуть* завжди служив місцем для домашнього моління («Помолишся своїм Пенатам, Сама вечерять сядеш в хаті»); там стояв хатній престіл, де садовили дорогих гостей або близьких («зостріли За ворітьми, ввели в хату Й за стіл посадили»). Велику хату, тобто світлицю, прибирали, особливо в передсвяткові дні: «Зеленої неділі діждались, і хату Уквітчали гарнесенько».

Особливою сакральністю позначений у народній свідомості білий колір (пор.: *біла хата*, яку зазвичай білили перед престольними святами; у Т. Шевченка: «Хатки біленькі виглядають, Мов діти в білих сорочках»). Асоціюючись з денним сонячним світлом, вказана ознака набирає символіки охайності, святості, святковості, пор. ще: *біле полотно*, *біла хустка* (у Т. Шевченка: «І в білій свитині з біленької хати Вийшла погуляти») — символіка чистоти; *біле личко* (*личенько*), *біле тіло* — символіка краси, молодості.

Ритуальною символікою овіяна *біла сорочка*, яку не лише одягали як регулярну свіжу білизну («Головоньку йому змиє, Й сорочечку білу Що день Божий надіває»), а й давали надіти дорогому гостеві або поважаному членові родини, саджаючи його на почесне місце — *покуть* («І ноги умила, І в сорочці тонкій білій За стіл посадила»). Здавна білий колір асоціюється з поклонінням сонячно-

² Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика.— М., 1989.— С. 101.

³ Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры.— М., 1985.— С. 378.

⁴ Тут і далі ілюстративний матеріал із творів Т. Шевченка цитуємо за виданням : Конкорданція поетичних творів Тараса Шевченка : В 4 т.— Нью-Йорк ; Едмонтон ; Торонто, 2001.

му світилу або місяцеві, що відбиває його світло, пор.: «Неначе ляля в льолі білій, Святеє сонечко зійшло» або ще: «А тим часом місяць пливе оглядять І небо, і зорі, і землю, і море, Та глянуть на люде, що вони моторять, Щоб Богові вранці про те розказати. Світить біленький на всю Україну».

Білим кольором відзначається церковний одяг («Умитий в куші вихожав В одному білому хітоні») або ж одяг, призначений для моління («А Марина в сукні білій, Неначе білиця, Богу молиться та плаче»). Не випадково білий колір характерний для обрядових та релігійних відправ (наприклад, *по білому співати* означає «співати церковні пісні»). *Білий день*, асоціюючись із сонячним світлом, а отже, із земним життям, виступає синонімом образної сполуки *білий світ* (пор. у Т. Шевченка: «Не співає, — як сирота, білим світом нудить»). Варто також згадати сакральні номінації на зразок *Білий тиждень*, тобто *Страсний тиждень*, що передує Великодньому. Особливим днем Білого тижня є *Білий* (він же *Страсний*, він же *Чистий*) *четвер*, що здавна асоціюється з підготовкою до великого народного свята — Великодня. В обрядових контекстах ознаки *білий* і *святий* синонімізуються з ознакою *чистий*, бо в свідомості народу здавна *Великий день* (*Великдень*) — це день весняного очищення, коли сонце «грає», а земля й людина вмиваються, обливаються чистою (святою) водою, отже, очищаються тілом і душею. Воду для вмивання, обливання брали з криниці до схід сонця, у час, найбільш придатний для магічних дій. Купалися в такій воді й хворі, а потім цю воду виливали на перехрестя, — «щоб там усі хвороби й залишилися». Тому й перехрестя люди «обходять десятою дорогою», — «щоб хвороби не чіплялися». Очищалося (прибиралося) й господарство, а передусім, як зазначалося вище, хата (зокола — білилася, всередині — чепурилася). З цих побутових, часто сакральних, деталей, що поступово склалися в традиції, в звичаї, й витворювався етнічний образ (спочатку неусвідомлено, а згодом поступово усвідомлюючись). Найяскравіше це виявляється тоді, коли несвідоме етнічного міфічного мислення перевтілюється в свідомий продукт художнього світосприймання, як це бачимо на прикладах художнього мислення великого народного поета Т. Шевченка. Перефразовуючи К. Юнга, відзначимо, що поетичний шевченківський контекст демонструє нам етнічний архетип, який не змінює свого значення і функцій і завжди пізнається. Інакше кажучи, у будь-якій формі шевченківського рядка прочитується давній зміст того чи іншого архетипу⁵. Образи несвідомого, в яких дримають національні первообрази й мотиви⁶, особливо виразно реалізують себе в процесі формування національного психотипу. Подаємо його робоче визначення.

Етнічний психотип — це особливе («самосвідоме») в етносі, що виділяється за певними психологічними критеріями — темпераментом, реакціями на довкілля, поведінковими характеристиками, почуттєво-емоційними ознаками тощо. Водночас самосвідомість окремого етносу, за Гегелем, є носієм певного ступеня розвитку загального духу в його наявному бутті, в тій об'єктивній дійсності, в яку він вкладає свою волю⁷. Філософ переконаний, що «в цьому відношенні народ панує над усім світом», хоч «водночас цей народ відданий випадковій долі»⁸. Цим, очевидно, можна пояснити відмінності між різними народами, які полягають, як зауважує Гегель, «у зовнішньому способі життя, заняттях, формі тіла», але «більшою мірою у внутрішній тенденції та властивостях інтелектуа-

⁵ Юнг К.-Р. Психология бессознательного. — М., 1996. — С. 149.

⁶ Там же. — С. 105.

⁷ Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук : В 3 т. — М., 1977. — Т. 3. — С. 370.

⁸ Там же.

льного і морального характеру народів»⁹. Часто навіть «дрібні особливості якогось-небудь слова, на думку філософа, передають не суб'єктивну особливість, а, навпаки, коротко, з очевидністю виражають час, народ, культуру»¹⁰. Отже, мова того чи того етносу так чи інакше виступає виразником його світоглядних, інтелектуальних, моральних, психологічних та інших принципів.

Національна мова як системне утворення реалізується і вдосконалюється в мовній діяльності окремих її носіїв. Особлива роль у розвитку мови належить майстрам слова, зокрема такої величини, якою є Тарас Шевченко. «Роль окремих осіб,— зазначав Л. А. Булаховський,— безперечно в історії літературних мов як в епоху їх формування, так і в процесі розвитку»¹¹. Саме в мові окремих індивідів, які імпонують мовному середовищу своїм соціальним становищем, розумом, талантом, освіченістю, культурністю, часто й зароджується активний процес розвитку літературної мови¹². Рідна мова стає для майстра слова немовби одкровенням, яке допомагає йому пізнати самого себе як творця й осмислити навколишній світ. Мова допомагає творцеві самоусвідомити себе, а справжньому талантові активно сприяти національному самоусвідомленню народу. Ці слова можна з упевненістю адресувати Тарасові Шевченку як знаковій фігурі української національної культури.

Звичаї народу позначаються на його мові, а з іншого боку, значною мірою саме мова формує народ¹³, що, в свою чергу, викликане характером довкілля. Скажімо, звичаєві й поведінкові реакції українського психотипу зумовлені насамперед споглядальними настановами, що спричиняють потяг і любов до безконечного, абсолютного¹⁴. Про це свідчить хоч би численний синонімічний ряд мовних одиниць на означення необмеженого простору: *безмежся, безбережся, безкінечність, безкраїсть, неозорість* (усього 16 лексем)¹⁵. До цього ряду слід додати епітети просторової характеристики знакових етнореалій — степу (як безлісного простору), поля (як орного простору), лану, ниви, неба, пор. у Шевченка: «Згадаю те лихо, степи ті безкраї, І батька, і діда старого згадаю...»; «Яке є ти, поле! Своє поле! Яке то ти Широке...широке!»; «Як умру, то поховайте Мене на могилі, Серед степу широкого, На Україні милій, Щоб лани широкі, І Дніпро, і кручі Було видно»; «Розвернися ж на всі боки, Ниво-десятино!»; «Як небо блакитне — нема йому краю, Так душі почину і краю немає». Пор. ще, наприклад, загальномовні епітети до лексеми *небо*: *бездонне, безкінечне, безкрає, безмежне, неокрає* (всього 13 лексем)¹⁶.

Характерні для українця уповільнені реакції на довкілля породжували відсутність або «притаєність» активно-агресивних настанов. Це відбивається в тих чи інших мовних формулах, наприклад імперативних, коли радять, а не наказують: «Ось де шапка, он де двері!», скоряються перед фатально-неминучим: «Хіба хочеш — мусиш!», «Що поробиш!», спонукають до чогось-небудь, вклю-

⁹ Там же.— С. 66.

¹⁰ Там же.— С. 368.

¹¹ Булаховський Л. А. Вибрані праці : В 5 т.— К., 1975.— Т. 1.— С. 324.

¹² Шахматов А. А. Очерк современного русского литературного языка.— М., 1941.— С. 107.

¹³ Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики.— К., 1998.— С. 34.

¹⁴ Тут і далі ознаки українського психотипу визначаємо за кн.: Храмова В. До проблеми української ментальності // Українська душа.— К., 1992.— С. 3–35.

¹⁵ Тут і далі синонімічні ряди подаємо за кн.: Словник синонімів української мови : У 2 т.— К., 1999–2000.

¹⁶ Тут і далі ряди епітетів подаємо за кн.: Бибик С. П., Єрмоленко С. Я., Пустовіт Л. О. Словник епітетів української мови.— К., 1998.— 431 с.

чаючи й самого мовця («Шануймося!», «Будьмо!», «Бережімо себе!»), у Т. Шевченка: «Весела хата, щоб ти знала!.. Ой не йдімо, не ходімо, Рано, друже, рано...». Характерною формулою цього типу є безсполучникова умовно-імперативна на зразок Шевченкового «Борітеся — поборете!», пор. біблійне: «Шукайте і знайдете!», а також Шевченкову спонукально-з'ясувальну формулу з відповідним набором сполучних засобів, що фразеологізують вислів: «Отаке-то, що хочете, То те і робіте: Чи голосно зневажайте, Чи нишком хваліте». Так чи інакше, спонукальність наведених вище конструкцій не передбачає негайної зворотної дії адресата. Той навіть дістає мудру пораду, можливість вибирати, а вже потім діяти на свій розсуд.

Перевага споглядальності над активністю породжена геопсихічним фактором — м'якістю та безмежною розпростертістю краєвиду й родючістю землі як широкополого орного простору. Природний фактор, у свою чергу, породжує спосіб існування — «споріднену працю» (за Г. С. Сковородою), що визначає хліборобську сутність етносу. Остання формує в характері народу цілеспрямованість і наполегливість. Мова ж реагує на це численністю традиційних епітетів — позначень характеру праці, як позитивних, так і негативних (останні з огляду на переважно ручний спосіб землеробства явно переважають): позитивні — *безсмертна, благородна, благословенна, велика, жива*; негативні — *важка, виснажлива, гірка, каторжна, кривава, нелюдська, підневільна, тяжка, чорна* — всього 55 лексем). У творах Т. Шевченка підкреслюється передусім негативний бік праці (роботи), оскільки йдеться переважно про підневільну працю поневоленого українця: «На чужому полі! Всього надбав роботяга, Та не придбав долі!»; «Убогих серцем завдали В роботу-каторгу»; «Сини мої на чужині, На чужій роботі». В опозицію до чужого Т. Шевченко висуває феномен свого: «Не шукайте, не питайте Того, що немає і на небі, а не тільки На чужому полі. В своїй хаті своя правда, І сила, і воля». Але це у мріях, а в реальності «на нашій славній Україні; На нашій — не своїй землі» «робота тяжкая, ніколи і помолитись не дають». Саме на «не своїй» землі, за словами Т. Шевченка, «матір добрую мою, Ще молодую у могилу нужда та праця положила».

Працювати «на своїм веселім полі» для Кобзаря означає бути на волі, знайти свою долю, жити своєю вірою та правдою. Водночас у світосприйманні трудівника-хлібороба праця — це передусім щоденна («від зорі до зорі») турбота про землю, яка тільки в цьому разі може давати свої щедрі плоди, тому й радить народ: «Вставай до сходу сонця, працюй до ночі, то їстимеш калачі». Народ-працелюб асоціює працю (роботу, діло, труд), з одного боку, з потом (гірким коренем, з горбом, хомутом, із зусиллями вола, коня), а з другого, — з легковажністю обіцяного слова, з непосильністю великої, але плідної праці, пор. умовно-імперативне «Попороби до поту, то й поїси в охоту» або зіставні формули: «Корінь праці гіркий, але овоч солодкий», «Рада велика, а робота мала», або «Як словом, так і ділом». Щодо останніх двох сентенцій, то на протигагу їм Т. Шевченко вірить у те, що «діла добрих оновляться, Діла злих загинуть». Якраз глибоке усвідомлення ролі праці в житті людини дає підстави для народної мудрості на зразок: «Слово — полова, а праця — диво», що втілює в собі уявлення етносу про працю як про творчий першопочаток суспільного життя.

Саме праця та ще родина створюють для людини відповідний душевний комфорт, тому й кажуть: «Робота не дає журбі журитися» або «Нема в світі, як родина». Разом з тим характерна для українця деяка перевага емоційно-почуттєвої душевної компоненти над розумово-вольовою породжує широку палітру настрою, зокрема невеселого, важкого, пор. синонімічний ряд: *сум, смуток*,

журба, печаль, туга, жаль, зажура (всього 25 лексем) і паремійний вислів: «Нудьгу годую, журбу споживаю, а сум колишу». Названий синонімічний ряд яскраво представлений у творах Т. Шевченка: «Заспіває весільної, А на журбу зверне»; «Долиною козак іде Та у журби питається, Де та доля пишається?»; «Співали сердеги, а сльози лилися, Лилися козацькі, тугу домовляли»; «Сумує Корсунь староденний: Нема журбу з ким розділити»; «Що про Україну сліпий старець, сумуючи, Співає під тином». Зауважимо, що лексема сум у творах Кобзаря не представлена, зате широковживаними є похідні від неї, причому цей стан однаковою мірою характеризує як людину, так і персоніфіковану реалію: «Думи мої, думи мої, Лихо мені з вами! Нащо стали на папері сумними рядами?..».

Водночас навіть журба може бути лірично-світлою, як у Л. Глібова: «Як хороше, як весело На білім світі жить!.. Чого ж у мене серденько І мліє, і болить? Болить воно та журиться, Що вернеться весна, А молодість не вернеться, Не вернеться вона!..»; або оптимістичною, коли з гумором застерігають: «Чого журиється? Нехай ті журиються, що заміж ідуть»; або ж відчайдушно-оптимістичною, як в Олександра Олеса: «Співають-плачуть солов'ї І б'ють піснями в груди. Цілуй її, цілуй її, Знов молодість не буде!» Дуже рідко, але жартує й сам Т. Шевченко: «Кресало та тютюну, щоб, знаєте, Дома не журились».

На зміну споконвічним чеснотам свободи, честі, сумління, характерним для українського етносу, тривала неволя породила елементи соціально-психологічного і політичного конформізму. З одного боку, схилиємося перед силою («Ваша сила — ваша й воля»), навіть застерігаємо себе й інших («З доброї волі борщу не зварипш»), а з другого, — усвідомлюємо, що «волю неволя вчить», бо «в клітці є пити, їсти і хороше сісти, та немає волі». Не випадково в народному світосприйманні опозиція *воля / неволя* в смисловому відношенні часто накладається на іншу пару — *доля / недоля*, наприклад: «Хто без волі, той без долі», «Яка воля, така й доля», «Ліпше найгірша недоля, як чужа неволя», пор. У Т. Шевченка: «Колись Бог нам верне волю, розіб'є неволю»; «Чи то недоля та неволя, Чи то літа ті, летячи, Розбили душу?». Звідси «притаений потяг» до волі як ознаки «козацької» основи української психіки, навіть прояви реакцій авантюрно-козацького типу.

Традиційно козацьке життя асоціюється з широким простором, про який уже йшлося вище (передусім з полем, степом, морем), з його відкритістю, безперервністю, отже, насамперед з волею, наприклад, у М. Номиса: «Коли козак у полі, то він на волі». Народна афористика дає нам яскраві зразки асоціативних символічних зв'язків на зразок «козак ↔ воля ↔ доля», пор.: «Козак та воля — заласна доля», «Степ та воля — козацька доля!» і у Т. Шевченка: «Там родилась, гарцювала Козацькая воля», «Аж до моря запорожці Степ широкий вкрили». Так чи інакше, символічний образ козака-запорожця значною мірою визначається двома іншими компонентами (експліцитно чи імпліцитно) наведеного асоціативного ряду, що дає підстави народові говорити: «Куди козака доля не закине, все буде козак». На характер козацького життя, пов'язаного зі смертним ризиком, з незборимим потягом до «вільної волі», часто з авантюрними пригодами (не випадково «кінь та ніч козакові товариші»), мова реагує різними семантичними переходами, наприклад переосмисленням самої лексеми *козак* (запорожець, січовик, братчик) на означення його як відважного, завзятого, часом відчайдушного і завжди кмітливого молодого чоловіка через синонімічний ряд: *молодець, молодчина, молодчага, легінь, зух, хват, відчайдух, сокіл, орел, голуб*, пор. у

Т. Шевченка: «Та обрали молодого завзятого молодця, Преславного запорожця»; «Ось слухай же, мій голубе, Мій орле-козаче!». Той самий образний зміст поет вкладає і в поняття «гайдамака»: «Мене шука [Ярема], мене знайшов, Орел сизокрилий! Прилітай же, мій соколе, Мій голубе сизий!».

Характерною в цьому відношенні є козацька пісня «Побратався сокіл з сизокрилим орлом» у запису С. Тобілевич. В основу сюжету покладено козацьке побратимство і незборимий потяг до мандрів — «в чужу сторононьку шукать таланоньку». Покинувши названому братові-орлу «всі свої розкоші» — «маленькі діти», сокіл три літа шукає щастя-долі. Зрештою, повернувшись додому, не застає там своїх дітей, а чує від орла-побратима: «Твій, сокіл, діти полинули в луги, Полинули в луги з великої туги». Отже, йдеться про козацький край — Зелений Луг і водночас проглядається зазначений вище «притаєний» потяг до нього (туга за ним), по суті туга за волею, що передається від покоління до покоління генетично. Концепт *туга (журба)* тут постає в асоціативних полях «козак ↔ воля» (туга за козацькою «вільною волею») і «козак ↔ неволя» (журба, скорбота полоненого за рідною стороною), пор. антропометричний паралелізм «явір (яворонько) ↔ козак (козаченько)» у таких пісенних рядках: «Стоїть явір над водою, на воду схилився, Сидить козак у неволі, тяжко зажурився». Наведені вище мотиви козацької волі / долі чітко простежуються в творах Т. Шевченка: «Шука козак свою долю, А долі немає»; «Долиною козак іде Та у журби питається: Де та доля пишається?»; «Дніпро берег рие-рие, Яворові корінь мие. Стоїть старий похилився, Мов козак той зажурився»; «Як покидали запорожці Зелений Луг і матір Січ, Взяли з собою Матер Божу»; «Там родилась, гарцювала Козацькая воля».

У цілому ж етно- і лінгвософське переосмислення лексеми *козак* у народній свідомості витворює відповідний етнокультурний концепт на означення представника Запорозької Січі, вояка-січовика, славного запорожця (саме про такого народ каже: «Не втекти козаку від Січі»). Козак постає як ідеальний образ української душі, носій найвищих суспільних і духовних вартостей українця. Наділений найкращими рисами, у народній творчості козак оспіваний як сміливий захисник рідної землі, України, який завжди вміє віднайти несподіваний, сміливий вихід із найбільшої скрути. Один із типових асоціативних рядів може мати такий вигляд: *козак* <поклик долі> *воля* <розлука> *рідна сторона* (рідний дім, батько-мати, кохана) <далека дорога> *чисте поле* <вірний друг [ворон-]кінь> *поле битви* (вороги, воріженьки, війна, війнонька) <загибель, смерть> *червона китайка* <поховальний саван> *вишита хустина коханої* <зв'язок світів, вічна пам'ять>. За всіма параметрами підтверджує це й творчість Т. Шевченка, пор.: «Прощалася при долині. Дарувала шиту шовками хустину, Щоб згадував на чужині»; «Не лякайся, подивися На бенкет козачий. Темно всюди, мов у будень»; «...серед степу Тупне кінь ногою, — Коли живий козаченько»; «Хрестить, накриває Червоною китайкою Голови козачі».

Реконструкцію фольклорної та авторської поетичної символіки вважаємо не менш продуктивним джерелом для розкриття українського психотипу, як і, скажімо, геополітичний чи історичний фактори. Усе ж відсутність власних державних кордонів, тривала роз'єднаність, залежність несприятливо позначилися не лише на соціально-культурному розвої нашого народу, а й на формуванні його психотипу. І тут знову не можна не звернутися хоч би до таких Шевченкових слів: «Не так тії вороги, Як добрії люди — І окрадуть, жалкуючи, Плачучи, осудять».

Будучи самокритичними, будьмо водночас і оптимістичними, яким був Гнат Хоткевич, влучно зауважуючи: «Як тільки наш народ освоївся з тим, що таке

культура, він став нічим не нижчим від тих західноєвропейських народів, від яких нас тепер віддаляє ціла прірва. Але ті народи розпочату роботу продовжували далі безупинно і робили її для себе, для свого народу, своєї нації, а нам судилося щось інше. Мало того, що на нас нападали всякі орди — печеніги і половці, і нарешті татари,— від того всього ще можна було б оправитись, але нас спіткало щось гірше — ми не робили на себе. Ми все будували то Велику Литву, то Велику Польщу, то Велику Росію — і не будували тільки Великої України. І дивна річ! Як тільки ми хоч трошки, хоч на момент переставали бути рабами чиеїсь чужої культури, а починали працювати на себе,— зразу якийсь надзвичайний розквіт, якийсь просто вибух нашої рідної національної культури»¹⁷. Хіба що навести ще слова Гегеля: «У наявному бутті народу субстанційна мета полягає в тому, щоб бути державою і підтримувати себе як таку»¹⁸. Точніше годі сказати. Додамо лише, що мови як невід'ємного складника етнокультури це стосується передусім.

V. V. ZHAIVORONOK

THE UKRAINIAN PSYCHOTYPE IN TARAS SHEVCHENKO LANGUAGE CREATIVITY

The paper focuses on some habitual and behavior responses of the Ukrainian psychotype in the context of Taras Shevchenko Language Creativity. It is the quest for the endless and absolute, on the one hand, and the absence or latency of the active and aggressive directives on the other hand. Yet another aspect is the prevalence of contemplation over activity as well as the elements of social conformism, called forth by the long-lasting serfdom of the Ukrainian people.

Key words: psychotype, synonym, epithet, imperative, symbol, ethnocultural concept, associative line.

¹⁷ Хоткевич Г. Історія України.— К., 1992.— С. 87.

¹⁸ Гегель Г. В. Ф. Значч. праця.— С. 368.